

Civilsamfundet og social retfærdighed

Oplæg på Dansk-Egyptisk Ungdomskonference i København 17.-19.aug. 2004

Mona Sheikh, stud.scient.pol.

Nogle vil mene, at diskussionen om civilsamfundets rolle for at fremme social retfærdighed er overflødig, fordi de enten 1) slet ikke ønsker at fremme social retfærdighed (det er nok det tyranniske mindretal, der har denne overbevisning) eller 2) fordi de slet ikke ser det som civilsamfundets rolle men udelukkende en opgave for staten. Mit udgangspunkt er, at civilsamfundet spiller en afgørende rolle, hvis man ønsker et socialt retfærdigt samfund - og ikke mindst, hvis man ønsker et velfungerende demokrati, hvor alle interesser har lige muligheder for at blive repræsenteret.

Både realpolitisk og i den politiske teori er der gennem de seneste år kommet stadig større fokus på civilsamfundets rolle i demokratiseringsprocesser, og i at sikre, at alle samfundets grupper får mulighed for at blive repræsenteret eller repræsentere sig selv. Civilsamfundet er betegnelsen for de organisationer, hvorigennem borgerne organiserer sig 'fra neden' - modsat den statslige organisation 'fra oven'. Abstrakt sagt ligger civilsamfundet mellem staten og den enkelte - uden at være en del af markedet.

Det var neo-marxisten *Antonio Gramsci*, der lancerede en tredeling af samfundet mellem stat, marked og civilsamfund (civilsamfundet var for ham kirken, politiske sammenslutninger, fagforeninger, kulturelle institutioner, familien). Samme tredeling kaldes i 'daglig' tale også henholdsvis den offentlige sektor, den private sektor og den frivillige sektor (civilsamfundet er den sidstnævnte kategori). I demokrati-teoretisk perspektiv stilles et velfungerende civilsamfund ofte op som et centralt sted, hvorigennem borgerne kan være med til at formulere krav og ønsker til magthaverne. Som alternativ eller supplement til traditionelle politiske kanaler for indflydelse, såsom politiske partier kan borgerne gennem ngo'er og interesseorganisationer også gøre deres ønsker og krav gældende.

I en snæver forståelse anvendes begrebet civilsamfund alene om de formelle organisationer, der har en klar politisk dagsorden, som f.eks. menneskerettighedsgrupper, kvindebevægelsen, fagforeninger osv. - altså formelle organisationer, der er orienteret mod staten. Hermed udelukkes imidlertid en række af de organisationer, der ikke er orienteret mod staten - altså ikke er møntet på at formulere krav og ønsker til den politiske elite. Det gælder fx uformelle selvhjælpsgrupper, familien, kulturelle foreninger, velfærdsorganisationer, der går en stor bue udenom staten osv. Civilsamfundet er i praksis begge dele og begge dele er lige vigtige, når det gælder demokratiets virke.

Selvom der i teorien ofte tegnes et skel mellem stat og civilsamfund, er det forkert at forstå civilsamfundet som uafhængigt af eller udelukkende et alternativ til staten. En række organisationer i civilsamfundet er netop defineret i forhold til staten. Blot for eksemplets skyld er borgerrettigheds- eller bondebevægelserne organisationer, der varetager henholdsvis borgernes og bøndernes rettigheder orienteret mod staten. Ligeledes er der ikke altid en skarp grænse fra civilsamfundet til henholdsvis staten og markedet. Ikke-statslige organisationer kan være økonomisk afhængige af statsstøtte eller være oprettet som semi-statslige enheder. I forhold til markedet kan bondesammenslutninger både være interesseorganisationer og producenter på markedet på samme tid.

Hvorfor civilsamfundet?

Hvilket potentiale ligger der i civilsamfundet? Hvorfor er det nødvendigt at fokusere på civilsamfundet, når det handler om social retfærdighed og ikke staten? Det burde i og for sig være staten eller den offentlige sektor, der stod som garant for den sociale retfærdighed - dvs. at alle samfundets grupper har lige vilkår og muligheder for at repræsentere sig selv, blive repræsenteret, fremsætte krav og ønsker, bidrage til og modtage fra samfundet.

Jeg tror, at det er erkendelsen af, at staten ikke er nok, der har fået politologerne til at vende næsen mod civilsamfundet. Staten har i flere tilfælde vist sig at fejle, når den har været ladet alene om at sikre den sociale retfærdighed eller i mange tilfælde handlet stik imod den sociale retfærdighed til fordel for at fremme en snæver magtelites interesser. Det er vel også erkendelsen af, at den væsentligste bestanddel af et velfungerende demokrati er et stærkt civilsamfund. I Mellemøsten er der mange eksempler på stater og politiske magteliter, der arbejder målrettet på at underminere den sociale retfærdighed, den ligelige repræsentation af befolkningens interesser og responsiviteten i forhold til befolkningens krav og ønsker. Her er civilsamfundet netop det sted, hvor man kan finde håb og skabe en modvægt til den politiske magtelite, og mobilisere kritik af de magteliter, der kun er fokuseret på egeninteresser. (**notabene:** I relation til den ofte gentagne kritik af Mellemøsten som essentielt udemokratisk med reference til Mellemøstens politiske historie er det bemærkelsesværdigt, at demokrati hyppigt står som nr. 1 på diverse ngo'ers ønskelister i Mellemøsten - en kritik af Mellemøsten, der ikke har blik for civilsamfundsbevægelserne vil altid være mangelfuld og ukorrekt, fordi den ikke har øje for hvilke bevægelser, der rører sig blandt befolkningen)

Hvad kan civilsamfundet?

Civilsamfundet har forskellige potentialer, alt efter hvilken kontekst vi taler om. Indenfor stater med svagt udviklet eller intet demokrati, så er det et vitalt rum, der kan udgøre en modvægt, modspiller til staten. I Mellemøsten er civilsamfundet ofte organiseret som en antitese til staten eller en reaktion *imod* det politiske system. Det udfylder en vigtig kritisk rolle. Omvendt er civilsamfundet i demokratier som Danmark snarere en medspiller til staten - ngo'er og interesseorganisationer spiller fx en afgørende rolle, når det gælder den politiske beslutningsproces. De indtager ekspert, lobby eller rådgiverroller og vejleder i specifikke politiske spørgsmål. Problemet i lande som Danmark er imidlertid et helt andet. Selvom vi har et velorganiseret civilsamfund, hvor man kan finde borgerne organiseret på kryds og tværs og i mange besynderlige interesseorganisationer, der i daglig tale kalder sig selv non-governmentale, så er de, der reelt har indflydelse på de politiske beslutningsprocesser alligevel afhængige af statslige/governmentale midler for at kunne overleve.

Statens reelle jerngreb på ngo'er i Danmark blev især tydeligt efter sidste valg, da den nye regering valgte at fratage eller skære helt ned på støtte til en række organisationer, der repræsenterede etniske minoriteter i Danmark eller arbejdede for etnisk ligestilling, mod diskrimination og racisme osv. Det resulterede i en kraftig reduktion af sådanne interesseorganisationer. I en sådan situation kan civilsamfundet miste sit kritiske potentiale, fordi dets livsnerve afhænger af, hvor hårdt regeringen klemmer. Et sådan afhængighedsforhold er i høj grad også usundt for et demokrati, ligesom en for stor kløft mellem stat og civilsamfund er en barriere for et velfungerende demokrati, hvor befolkningen føler sig repræsenteret og taget vare om af den valgte politiske elite.

Ideelt set bør civilsamfundet efter min mening, indeholde begge aspekter: både være en kritisk stemme, der kan holde magthaverne i skak, have mod til og være fri til at give regeringen modspil/kritik men samtidig også være en medspiller til det etablerede politiske demokrati og

således være et rum, der kan kanalisere borgernes mangeartede interesser videre til politikerstaben. Man kan muligvis argumentere for, at civilsamfundet spiller en mindre væsentlig rolle i lande som Danmark, hvor den offentlige/statslige sektor allerede tager hånd om mange opgaver, mens det er meget vigtigt med en stærk civilsamfundsstruktur i lande, hvor der ikke er tillid til staten eller staten ikke varetager opgaver, der fremmer den sociale retfærdighed.

Samlet set er det tydeligt, at civilsamfundet er et rum med mange potentialer:

- det kan optræde som mellemlid mellem staten og samfundet
- det kan fremme god regeringsførelse ved at stille krav til den offentlige administration
- det kan fremme overholdelse af menneskerettigheder
- det kan fremme en demokratisk udvikling ved f.eks. at fremsætte krav til de politiske spilleregler
- det kan fremme fattige og marginaliserede befolkningsgruppers interesser i tilfælde, hvor de nationale politikker overser dem
- det kan fremme social retfærdighed ved selv at tage sig af de opgaver som den offentlige sektor ikke tager

Civilsamfundets kontekstuelle rolle

Et velfungerende civilsamfund kræver forskellige ting - igen alt efter hvilken kontekst vi taler om:

I dansk sammenhæng, mener jeg, at civilsamfundet har behov for at løsrive sig mere fra den statslige afhængighed, så den får et kritisk potentiale. Et levende demokrati er netop kendetegnet ved, at kritik er muligt og løbende bliver udtrykt til gavn for en bedre udvikling. I dag har vi den situation, at flere ngo'er, der fx er kritiske overfor den danske regerings integrationspolitik overfor etniske mindretal giver sig selv mundkurv på, fordi de frygter, at der bliver slukket for det varme vand. Omvendt bliver de organisationer, der taler regeringens integrationspolitik efter mundet belønnet med en guldmønt hver gang de udtaler sig offentligt.

For muslimer i Danmark, ligger der et stort potentiale hvis man bliver god til at organisere sig i civilsamfundet. Som følge af de sidste års skingre politiske debat om etniske minoriteter/muslimer og dansk folkepartis parlamentariske indflydelse, finder muslimer ofte sig selv sat uden for det etablerede politiske system i Danmark. Undersøgelser viser, at der er et tydeligt misforhold mellem den procentvise repræsentation af etniske minoriteter - herunder muslimer - i forhold til hvor stor en del af befolkningen etniske minoriteter og muslimer udgør af den danske befolkning. Marginaliseringsdiskursen overfor etniske minoriteter og muslimer i Danmark betyder også at samme misforhold gør sig gældende i forhold til den politiske deltagelse. Da integrationsdebatten i Danmark ofte stiller muslimers religiøsitet op som et kriterium, der giver minuspoint på danskhedsbarometret, så har muslimer store vanskeligheder ved at vinde parlamentarisk indflydelse gennem etablerede politiske kanaler. Derfor er civilsamfundet det sted, hvor muslimer har mulighed for at organisere og varetage de interesser de har til fælles.

Interesseorganisationer i civilsamfundet behøver som sagt ikke nødvendigvis være orienteret mod staten. I civilsamfundet ligger muligheden for at skabe en modvægt til den panikpolitiske situation, som indvandrerdebatten har skabt og i stedet normalisere muslimers tilstedeværelse i Danmark. Når muslimer føler sig hjemme og forliger sig med det samfund de er en del af, kan man håbe på at det

har en normaliserende virkning på det omkringliggende samfund. Og normaliseringen kan netop opnås ved, at muslimske organisationer selv varetager de opgaver, der skal til for at servicere og varetage muslimers interesser i Danmark - fx ved at arbejde for oprettelsen af en moske, begravelsesplads, dialogforum osv. Sådanne tiltag behøver ikke at være orienteret mod den politiske beslutningsproces, men kan også varetages udenom den politiske beslutningsproces. Den sociale retfærdighed forstået som lige muligheder for deltagelse og repræsentation, der er fraværende i forhold til muslimer, når det gælder etablerede politiske kanaler for indflydelse kan genvindes, hvis muslimer bliver bedre til at udnytte det potentiale, der ellers ligger i civilsamfundet.

I Mellemøsten står man ofte overfor helt andre barrierer, når man taler om, hvordan civilsamfundet bedst kan styrkes. Den relevante debat i den sammenhæng drejer sig i højere grad om, hvordan lovgivning og lovhåndhævelse kan sikre civilsamfund organisationernes ret til at eksistere og udøve deres aktiviteter. Det gælder sikring af ytrings- og forsamlingsfrihed, organisationsret osv. Ud over lovgivningen er tilrettelæggelsen af de politiske processer – og relevante civilsamfundsorganisationers inddragelse i disse – også på dagsorden. Civilsamfundet har således en bærende betydning for et demokrati, hvor befolkningens interesser kan udtrykkes således, at man fremmer en mere social retfærdig orden.

Civilsamfundet og magtens spredning

Hovedargumentet for at styrke civilsamfundet ligger netop i, at det afføder en mere social retfærdig orden, fordi et stærkt civilsamfund er lig med magtens spredning. Jo flere interesser/stemmer, der er på banen i det offentlige rum, desto sværere er det for een mand at gøre sig magtfuld på bekostning af de mange. Det samme mener jeg er det væsentligste argument for at vælge demokratiet som organiseringsprincip og dermed opretholde visionen om et stærkt civilsamfund. Fordi demokratiet, forstået som mere end blot en procedure, indebærer bl.a. begrænsede regeringer, magtdeling, magtbalance og magtadskillelse, der i princippet forhindrer, at noget menneske gør sig suverænt i samfundets anliggender.

Det er ingen hemmelighed, at mange stater med en muslimsk majoritetsbefolkning er regeret af despoter, diktatorer eller monarker, der har skabt et hierarki mellem mennesker på trods af det guddommelige imperativ om, at intet menneske står over et andet. Disse lande har både behov for den demokratiske begrænsning og mulighed - hvor paradoksalt det end måtte lyde. Nogle muslimer modsætter sig desværre demokratiet udfra argumentet om, at det underminere Guds suverænitet. Men det er en fejlslutning, at troen på Guds suverænitet udelukker demokratiet, fordi demokratiet gør mennesket suverænt. Logisk set forholder det sig omvendt. Demokratiet indebærer, at man spreder magten, således at intet menneske kan ophøje sig til at indtage en guddommelig position. Demokratiets kvalitet kan måles i civilsamfundet, der er et centralt rum for magtens spredning. Social retfærdighed - for at komme tilbage til hvor jeg startede - til det definatoriske - refererer netop til en tilstand, hvor magten er mindst koncentreret. Hvor alle samfundsgrupper har en stemme.